

kaleme alınan eserlerin büyük çoğunluğu zamanımıza ulaşmamıştır. Fezâilü'l-a'mâl, âdâb, ahlâk, mev'iza, amelül'l-yevm ve'l-yleyle gibi birçok telif türünü genelde ter-gib ve terhîb başlığı altında değerlendirmek mümkün olmakla birlikte özellikle bu adla telif edilen eserler de vardır. Nadr b. Şümeyl'in *Kitâbü't-Terğîb'i* (*Hediyetü'l-ârifîn*, II, 494), Ebû Ali Hasan b. Mahbûb ez-Zerrâd'ın *Kitâbü't-Terhîb'i* (a.g.e., I, 266), İbn Zencûye'nin *et-Terğîb ve't-terhîb'i* (*DîA*, XX, 463), Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed el-Berkî'nin *et-Terğîb'i* (*Hediyetü'l-ârifîn*, I, 67), İbn Şâhin'in türünün günümüze ulaşan en eski örneği olan *et-Terğîb fi fezâ'ili'l-a'mâl'i* (nşr. Sâlih Ahmed Muslih el-Vaîl, Demmâm 1415/1995), Teymî'nin *Kitâbü't-Terğîb ve't-terhîb'i*, Süleym b. Eyyûb'un *et-Terğîb'i* (Kettânî, s. 38), Ahmed b. Hüseyin el-Beyhâkî'nin *et-Terğîb ve't-terhîb'i*, Ebû Mûsâ el-Medîni'nin *et-Terğîb ve't-terhîb'i* (*Hediyetü'l-ârifîn*, II, 100), Cemmâilî'nin *et-Terğîb fi'd-du'â'sı*, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdurrahman et-Tûcîbî'nin *et-Terğîb fi'l-cihâd'ı* (Zirikî, VI, 191), Yâfî'nin *et-Terğîb ve't-terhîb'i* (nşr. Ebû Abdullah el-Eserî, Tanta 1994), İzzeddin İbn Fehd'in *et-Terğîb ve'l-icthâd fi'l-bâ'isi li-zevî'l-himemi'l-aliyye ('ulyâ) 'ale'l-cihâd'ı* (*DîA*, XIX, 486), Nüreddin er-Rânî-rî'nin *Hidâyetü'l-ḥabîb fi't-terğîb ve't-terhîb'i* (*el-Fevâ'idü'l-behiyye* adıyla, Mekte 1311/1894) bunlardan bazılarıdır. Konuyla ilgili olarak Mahmut Demir (*Terğîb-Terhîb Hadislerinin Değerlendirilmesi ve Mevzuat Edebiyatındaki Yeri*, 2001, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü) ve Eymân bint Muhammed b. Âmir (*et-Terğîb ve't-terhîb fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 2004, Câmîatü Âli'l-beyt) tarafından yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Abdurrahman Nahlâvî'nin de *et-Terbiye bi't-terğîb ve't-terhîb* adlı bir eseri vardır (Dimaşk 2006).

BİBLİYOGRAFYA :

Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âşâr* (nşr. M. Zührî en-Neccâr), Beyrut 1407/1987, IV, 188; Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât* (nşr. Abdurrahman M. Osman), [baskı yeri yok] 1403/1983 (Dârü'l-fikr), I, 39-41; Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 78; Şâtübî, *el-Muvâ-fakât*, III, 358-366; *Hediyetü'l-ârifîn*, I, 67, 78, 266, 583; II, 100, 494; Zirikî, *el-A'lâm*, VI, 191; Kettânî, *er-Risâletü'l-müştefafe*, s. 38; M. Abdülazîm ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, Beyrut 1988, I, 308; *el-Fihristü's-şâmil: el-Ḥadîs* (nşr. el-Mecmau'l-melekî), Amman 1991, I, 368; M. Yaşar Kandemir, *Mevzû Hadisler*, Ankara 1991, s. 56, 178, 191; Sâmi es-Sakkâr, "İbn Fehd, İzzeddin", *DîA*, XIX, 486; Ahmet Yıldırım, "İbn Zencûye", a.e., XX, 463; Hayri Kaplan, "Şa'rânî", a.e., XXXVIII, 349.

MEHMET GÖRMEZ

TERİKE

(bk. MİRAS; MUHALLEFÂT).

TERKEN

Türk hakanlarına, hakanların eşlerine ve kızlarına verilen unvan.

Terken genelde "hatun" kelimesiyle birlikte (terken hatun) kullanılmış olup Arapça kaynaklardaki imlâsı (ترکان) dolayısıyla "türkân hatun" şeklinde okunuşu yaygındır. Ancak eski Türkçe bir unvan olarak Türk kelimesine Farsça çoğul eki (-ân) getirilerek "Türkler" anlamında bir kelimenin türetilmesi pek mümkün görünmemektedir. Kelimenin etimolojisi karışık olup bu konuda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Terkenin Moğolca "töregene" ile karşılaştırılması ağır biçimde eleştirilmiştir (Doerfer, II, 496). Yine hânedan mensuplarına verilen bir unvan olan "tenğriken"den gelebileceği düşünülmüşse de (Turan, I [1941-1942], s. 72) Uygurlar'ın iki unvanı bir arada kullanmaları ("Tenğriken tigin silig terken konçuy") (Doerfer, II, 495) bu ihtimali zayıflatmaktadır. Kelimenin asıl şeklinin "tarhan" olduğu (Clausen, s. 544) ve "tarkan" biçiminde okunması gerektiği de söylenmiştir (Gafurov, s. 94-95). Kâşgarlı Mahmud'un İslâmiyet öncesi döneme ait bir unvan olan tarkanla (bey) terkeni ayrı ayrı ve aralarında ilgi kurmadan zikretmesi (*Divânü lugâti't-Türk Tercümesi*, I, 410, 441) bu yorumu da şüpheli kılmaktadır. Kelimenin kökünün "tirmek / termek" (toplamak) fiilinden gelen "terkin" (toplu olan her şey), "terkin suv" (toplanmış su), "terkin sü" (toplanmış asker) örneklerinde görüldüğü gibi (a.g.e., I, 441-442) toplamak eylemiyle ilişkilendirilmesi mümkünse de bu gelişmeyi açıklamak da güçtür.

Kâşgarlı Mahmud bir vilâyete melik olan kimse için Hâkâniye Türkleri'nin terken kelimesini kullandığını, hanlık makamında oturmayanlara bu sözle hitap edilemeyeceğini söyler. Terkenin anlamını "itaat edilen kişi", örnek olarak yazdığı şiirde geçen terkeni de "hakan" diye açıklar (a.g.e., I, 441). Ayrıca Kâşgarlı Mahmud'un "katun" kelimesini izah ederken verdiği bilgilerden bu unvanın hânedan mensubu erkeklerin yanı sıra hanımlar için de kullanıldığı anlaşılmaktadır (a.g.e., I, 410, 441). İbn Mühennâ kelimeyi "hükümdarın karısı" mânası yanında hükümdarın unvanı şeklinde de zikreder (*İbnü-Mühennâ Lûgati*, s. 71-72). Kâşgarlı Mahmud bunların dışın-

da terkeni Şaş (Taşkent) şehrinin adı diye zikreder (*Divânü lugâti't-türk Tercümesi*, I, 443). Bu bilgi, şehirlere de unvanlar verildiği dikkate alındığında terkenin Taşkent'e öneminden dolayı verilmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Uygurlar'da "terken konçuy"un yanı sıra "silig terken" şeklinde de geçen bu unvan "zarif, yakışıklı, tatlı dilli hükümdar" anlamına gelmektedir (Doerfer, II, 495). Yûsuf Has Hâcib de terkeni bir hükümdarlık unvanı şeklinde zikreder (*Kutadgu Bilig*, I, 27-29; II, 19-20). *Kutadgu Bilig*'deki örnekler, kelimenin "terken kutı" şeklinde "devletlü hükümdar" mânasında kullanıldığına da işaret etmektedir (II, 19-20). Buradaki terken kutı sözünün hükümdarlık yetki ve hukukuna sahip hatun şeklinde anlaşılması gerektiğini söyleyenler de vardır (Donuk, s. 50-51). Terken, Terkenşah b. Tuğrulşah b. Kavurt isminde Kirman Selçuklular'ında bir melikin isminde yer almıştır. Terkenin, Selçuklu sultanlarının bu unvanı taşıyan Karahanlı prenseslerle yaptıkları evliliklerden sonra "terken hatun" şeklinde yaygınlaştığı anlaşılmaktadır. Çağrı Bey'in, Alparslan'ın, Melikşah ve Sencer'in eşleri de terken hatun unvanlı Karahanlı prensesleriydi. Bu unvan Karahanlılar'ın kültür mirasını devralan Hârizmşahlar'da (İlarslan ve Alâeddin Tekiş'in hanımları), Salgurlular'da (Atabeg II. Sa'd'ın hanımı), Kutluğhanlılar'da (Kutluğ Terken, Bibi Terken, Sevinç Terken) ve Timurular'da (Timur'un kız kardeşi Kutluğ Terken ve hanımı Olcay Terken Aga) devam etmiştir. Kelimenin zamanla hanımlara özgü bir unvana dönüştüğü ve Osmanlı döneminde hânedan mensubu kadınlar için kullanılan hanım sultanla aynı mânaya geldiği söylenebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Divânü lugâti't-Türk Tercümesi, I, 410, 441-443; *İbnü-Mühennâ Lûgati* (nşr. Abdullah Battal), İstanbul 1934, s. 71-72; Doerfer, *TMEN*, II, 495-498; Clauson, *Dictionary*, s. 539, 544; Yûsuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig* (nşr. Reşid Rahmeti Arat), Ankara 1947, I, 27-29 (beyit 109, 115, 121), a.e. (trc. Reşid Rahmeti Arat), Ankara 1959, II, 19-20; A. Gafurov, *İmya i istoriya. Ob imenah arabov, persov, i tadjikov, tyurkov. Slovar*, Moskva 1987, s. 94-95; Abdülkadir Donuk, *Eski Türk Devletlerinde İdarî-Askerî Unvan ve Terimler*, İstanbul 1988, s. 50-51; M. Erdal, *Old Turkic Word Formation: A Functional Approach to the Lexicon*, Wiesbaden 1991, I, 382-387; Faruk Sümer, *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları*, İstanbul 1999, I, 77, 88, 200; Reşat Genç, *Karahanlı Devlet Teşkilâtı*, Ankara 2002, s. 85, 124, 126-127, 159; Osman Turan, "Terken Unvanı", *Türk Hukuk Tarihi Dergisi*, I (1941-42), İstanbul 1944, s. 67-73.

GÜLAY ÖĞÜN BEZER